

Minker Emil könyvével ezt a vitát kívánta újraindítani, erős érzelmi töltéssel deklarálva, hogy álláspontja szerint: a Báthory-egyetem örököse a mai Szegedi Tudományegyetem.

Hogy ez a kérdés visszhangot és persze vitát is kiváltott a szegedi egyetemen, jelzi, hogy a könyvhöz maga a rektor, Mészáros Rezső akadémikus írt előszót, s az egyetem adta ki e munkát. A könyv nem véletlenül a 2002-es évnitó rektori beszéd kapcsolódó részletének idézésével zárul: „a kolozsvári gyökerek személyi, szellemi és történeti vonatkozását nem vitatja senki”.

Litván György: Jászi Oszkár

Recenzens két nap alatt olvasta el Litván Györgynek Jászi Oszkáról írott ötszáz oldalas könyvét. Nem tudta letenni, mert a stílus, a szépírói stílus, az időbeli szerkesztés arra készítette, hogy csak olvassa és olvassa és olvassa tovább. S mikor letette, azt mondta magában: perfekt. Minden a helyén van. Legfeljebb olyan bakafántoskodó megjegyzéseket tudott volna tenni, hogy Jászi levelezéséből, melyek egyike-másika valóságos tanulmány, s melyeket e sorok írójának volt alkalma New Yorkban a Buttlér Libraryben olvasni, szívesen olvasott volna többet, de aztán megértette: ez egy, a szó szoros értelmében vett *életrajz*, s nem *intellektuális pályarajz*. Rendben is van. Vagy tehetett volna egy-két helyesbítő megjegyzést, például, amikor 1906-ban a Társadalomtudományi Társaság kettészakadt, Litván megjegyzi: „ezzel kezdődött a magyar értelmiségnek a század egész történetére jellemző kettéválása”. Itt el lehetne mondani, hogy ez a kettéhasadás haza és haladás között már a reformkorban elkezdődött a municipalisták és centralisták szakadásával, sőt egyáltalán: ez, a centrum és periféria relációban az értelmiséginek általában jellemző kettéhasadása a periférián, a szlavofilek és zapadnyikok szakadásától a mai Iránon keresztül egészen

Ehhez kapcsolódva Minker Emil könyvét, utalva a közelgő 425. évfordulóra, költői kérdéssel zárja: „Vajon fogunk-e 2006-ban ünnepelni?”

A kérdés provokatív, mindenesetre jelezheti: a szegedi egyetem új identitásának építéséhez a múlthoz való viszony tisztázása is hozzátartozik. (*Minker Emil: Szeged egyetemének elődei. Szeged, Szegedi Tudományegyetem, 2003*)

Anderle Ádám

az MTA SZTE

Hispanisztika Tanszék vezetője

Indonéziáig. Ám lemondok róla, mert ez csak kisstílű okoskodásnak tűnik a könyv által mozgatott hatalmas anyag és *judicium* mellett. Hiszen a mű végigkíséri Jászi életét a kezdetektől a haláláig. Hatalmas anyag, és bizonyára a szerzőnek sokszor kellett megtartóztatnia magát az anyag bőségétől.

És mégis... Ahogy jobban elgondolkodom a művön, a részletek festői gazdagságán, a bölcs és igazságtevő, széljegyzetszerű és találó ítélkezéseken, kezd valami hiányérzetem lenni. Pedig minden itt van előttem. Litvánnál többet senki sem tud Jásziról, ez kétségtelen. Neki a budapesti kövek beszélnek: itt találkozott Jászi ezzel és azzal, neki Budapest Jászi-színhelyekkel van megtöltve. Az egész írás ráadásul szépírói teljesítmény, ahogy áradnak a mondatok szikár és szentelen stílusban, mint a Duna áradása, vagy, hogy Jászilhoz közelebben fogalmazzak, mint a Duna-konföderáció terve soha meg nem valósuló görgetege, végtelenül és reménytelenül, mint Jászi nagy álma. Nehezen tudom megfogalmazni.

A regény a dolgok totalitása. A dráma a jellemek totalitása.

Ha ebből a szempontból nézzük Litván György – mint Kende Péter nevezte a Történettudományi Intézet könyvbemutatóján – *magnum opusát* – regény. A regény, mégpedig Jászi életének teljességében való

bemutatása, szekvenciális áradásában a kezdetektől a végig. De elmarad belőle a drámaiság, elmarad az, hogy Jászi egy nagy történeti személyiség volt. Pedig minden be van mutatva, látjuk respektusának jeleit, hogy ki mindenki fogadta, kikkel, milyen jelentős történelmi személyiségekkel volt kapcsolatban, hogy Amerikában ötven előadást tartott első otléte alkalmával stb., stb. Vagyis az élete mint Élet van bemutatva, s nem mint *Az élet*.

A különbségtévést az ifjú Lukács György *A tragédia metafizikájá*-ból veszem. Mert mi az Élet? „Semmi sem teljesedik benne egészen, és semmi sem fejeződik be; mindig új hangok, zavarók vegyülnek a már zengők kórusába. Minden folyik, s minden egymásba folyik, gátak nélkül, tisztátalan keveredéssel; minden elpusztul, minden eltörik, igazi életre semmi sem virul. Élni annyit tesz: valamit végigélni tudni; az élet annyit tesz: semmi sem élődik végig teljesen és egészen. Az élet az egész mindenségben, minden elgondolható létezésben, legkevésbé léloságos és eleven... Csak tagadólag lehet leírni, csak így: valami mindig közbejön és megzavarja. Schelling azt írta: „Wir sagen, dass ein Ding dauert, weil seine Existenz seinem Wesen unangemessen ist” „...A közönséges életünknek (egy dolog tart, mert lényegének megfelelő [...]) Életünknek ilyenkor nincsen igazi szükségszerűsége, csak empirikus jelenvalósága, csak az ezer véletlen kapcsolat ezer véletlen szála kötésének szükségyszerűsége. De a szükségyszerűség egész nagy hálójának alapja véletlen és értelem nélkül való, minden, ami van, lehetne másképpen is, és igazán szükségszerűnek csak a múlt tetszik, mivelhogy rajta változtatni nem lehet.” (Lukács György: *Ifjúkori művek* (1902-1918). Magvető. Budapest, 1977. 493-497. Ezzel szemben „a valódi élet sohasem valóságos, sőt mindig lehetetlen az élet empíriája számára. Banális ösvényein felvillan, villámként felszikkázik valami. Valami megzavaró és csábító, veszedelmes és meglepő – a véletlen,

a nagy pillanat, a csoda... A tragédia abban a pillanatban kezdődik, melyben titokzatos erők felfakasztják az emberben a lényegét, őt e lényegességre szorítják, és a tragédia folyama csak egyre nyilvánvalóbbra válása az egyetlen valódi létezésnek [...] Mert csak a dráma alakít igazi embereket, de éppen evvel az alakítással – minden pusztá életszerűtől meg kell fosztani őket. Szavak és gesztusok: ez az ő életük; de minden szó, melyet mondanak több, mint csak egy szó, több, mint egy gesztus; életük minden megnyilvánulása csak egy-egy jelbetűje a végső összefüggéseknek, életük halvány allegóriája csupán saját platóni ideájuknak” (i. m. 494-496.) Nos, erről van szó. Jászi élete e könyvben valóban csak „halvány allegóriája saját platóni ideájának”. Litván György könyvében minden be van mutatva, még az is, az a rendkívüliség, a csodaszerűsége, amivel Jászi tényleg egy sorsvonatkozás lényegévé módosult, be vannak mutatva szavai, gesztusai, szerelmi élete, betegségei, de ez az élet így olyan, mintha közönséges ember közönséges élete volna. Látjuk Jászit Bukarestben, Amerikában, Belgrádban stb. a fontosabb személyiségekkel tárgyalni, aztán látjuk naplójában, ahogyan leírja a románok erőszakos asszimilációját, majd látjuk Körtvélyesen családja körében, látjuk albérlteteket keresni Bécsben, Londonban, New Yorkban, tudjuk betegségeit, látjuk törékeny, kétségbeesésre és optimizmusra hajló lelkét, látjuk az *egész embert* – de nem látjuk az Emberegészt. Mert a drámai jelenetek bele vannak mosva a hétköznapi élet pocsolójába. „Minden realizmus tönkre kell hogy tegye a tragikus dráma mindeme életfenntartó, mert formát teremtő értékét... Triviálissá kell válni a drámának, ha az életközelség túlharsoja a drámai valóságot.” (i. m. 500.) – mondja Lukács György.

Nagyon szépen van megírva a könyv. Szépírói teljesítmény, hűvös távolságtartással, melyből csak olykor-olykor szólal ki vagy meg Litván György, a Jászit szerető alkotó

szava. Passzusokat lehetne idézni erre. Linder Béláról, a Károlyi-kormány hadügyminiszteréről Jászi számára hosszú bizalma után kiderül, hogy kalandor és a jugoszláv kormány embere, aki pécs-bajai autonómiával kecsegteti Jászit, csak egy fél mondatban jegyzi meg Litván: „Jászi emigrációs ténykedésének alighanem legsúlyosabb, már-már szégyenletes tévedése volt.” Itt várná az ember, hogy ezt elmagyarázza, de nincs rá idő, mert az IDŐ halad tovább, s vele kell mennie a regényírónak, s a következő bekezdése első mondata a narratíva szerint: „Jászival egy időben érkezett Belgrádba Seton-Watson is, akivel csaknem egy évtizede, a háború kitörésekor találkozott utoljára” (228.), s kiről megtudjuk, hogy „a román és jugoszláv rendszereket megveti, de nincs nagy véleménnyel a brit diplomáciáról sem”. Tudjuk persze a könyv más részeiből, hogy többször találkoztak, de az egész Hugh Seton-Watson-ügy is elmerül a könyv tengerében, pedig talán megért volna egy külön fejezetet.

Vágy a másik ugyanebből a fejezetből. Tudjuk, hogy Jászinak erdélyi látogatása és egész kisantant-politikája milyen dilemmákat okozott. Mikor egy román lap szerkesztőjének megígéri, hogy cikket ír erdélyi tapasztalatairól, így magyarázza el, hogy miért gondolta meg magát: „Magyar testvéreim az én nézőpontomat túlságosan ridegnek és közömbösnek találhatnák, míg bizonyos román körök észrevételeimet országuk belügyeibe való jogtalan beavatkozásnak tekinthetnék, így még azt a kevéske befolyást is kompromittálnám, melyet talán némely magyar és román körökre gyakorolok” (230.). Csak levélben válaszolt a felkérőnek. Miután megdicsérte, a román értelmiség jobbik felét finom intelligenciájúnak, némileg szkeptikusnak és ironikusnak találva őket, rögtön szóvá tette a dühödött központosítást, a Nagy-Romániát alkotó eltérő régiók erőszakos összeolvasztására irányuló törekvést, a nemzeti kisebbségek

igényei és javaslati iránti érzéketlenséget, a régi magyar nacionalizmus szellemének és módszerének átvételét a közigazgatásban és közoktatásban. Javaslatáról egy román azt írta, hogy „szerinte előbb le kell győzni a román nép hagyományos tekintélytisztelét, az alá-fölrendeltséghez szokottságát”. De Jászi erre csak mondja a magáét, a Duna-konfederációs tervét, s naiv derűlátással ítéli meg – mint Litván fogalmaz – a román demokrácia esélyeit. Majd így folytatja: „Álláspontja és tanácsa azonban az erdélyi magyarság demokratikus elemei és később talán szélesebb körében is csak akkor lettek volna elfogadhatók, ha az ő lojális állampolgári magatartásuk egy toleráns és nagyvonalú, egyszóval hasonlóan demokratikus szellemű román értelmiségi politikával találkozik. Jól tudta ezt Jászi is, hiszen azért utazott már 1920-ban Bukarestbe, ezért folytatott számtalan bizalmi tárgyalást, és ezért írta meg nyílt levelét 1920-ban Alexandru Averescu, majd 1929-ben Iuliu Maniu miniszterelnöknek. A kisebbségi jogok azonban nem valósultak meg, s így az ottani magyarok, főként pedig ezek hangadó elemei szemében az ő koncepciója – torzító értelmezésben – a nemzeti önfeledés szinonimája lett. Ez pedig törvényszerűen vezetett a „jászizmus” romániai lejáratódásához, Jászi ottani hívei fokozatos elszigetelődéséhez.” (231.).

E passzus mutatja Litván távolságtartását hősetől, de ez a 213-tól a 235. oldalig tartó részben belemosódik a rengeteg eseménybe, s elveszti súlyát. Holott ebben megragadható lett volna Jászi tragédiája, a korán jött tragikus hőse, aki annyira korán jött, hogy még ma is időszerű, mondjuk, a mai Nagy-Románia Párt politikáját ismerve. Jászi, aki a Horthy-rendszer bukását várta évekig, s velük szemben a kisantant politikáját támogatta, valóban megoldhatatlan helyzetben volt – abban a korban. Mert ha elítéli a kisantant politikáját, a román politikusoknál szerzett pozícióját veszíthette volna el. De látja a románok „esztelen”, „asszimiláló”, „vandál” politikáját,

látja, hogy Kossuth és Bem szobrát eltávolították, hogy egynyelvű román feliratok vannak, mi- nek következtében kolozsvári tartózkodása alatt ezt írja naplójába: „Olyan reménytelen minden, olyan fojtó a levegő. Fáradság és összetörtség” (233). Még egyszer mondjuk: Jászi a korán jött tragikus hősokhöz tartozik; a Dunai-konföderációra még ma sem érett meg a kor, s az Európai Unióba való belépésünkkel valószínűleg végképp *ad acta* kerül. Jászi e vonatkozásban a bibói túlfeszült lényeglátók közé tartozik. Jól látta ezt Eduard Beneš, aki a követével megüzente Jászinak Bécsbe: „Tüllépte azt a határt, amelyet egy emigráció a saját hazája közvéleményével szemben folytathat” (218.). S Litván ehhez hozzáfűzi: „Jászi... – jól látta, hogy Beneš csupán „cinikus őszinteséggel” mondta ki azt, amit addig is gondolt – mintha válaszút elé érkezett volna” (219). S Beneš azt is megüzente Jászinak, hogy ha hazakerülnek, ők, a de-

mokraták sem tudnának más politikát, mint integrációsat folytatni. Ha egyszer Jászi is abban bízott, amit Tomáš Masaryk mondott neki, hogy egy demokratikus kormánynak hajlandók lesznek színmagyar területeket visszaadni: ez a meg nem valósult ígéret, nos, ebben rejlik Jászi tragédiája.

Látjuk tehát, hogy Litván teljesen tisztában van a Jászi által elkövetett hibákkal. De így ez a problematika, Jászi nemzetiségi és Duna-konföderációs politikája megérdemelt volna egy egész fejezetet, amelyet Litván így szétszórta, az idő járma alatt továbbmenésre készítő szerkesztéssel oldott meg. Jászi intellektuális portréja még várat magára.

A nagy Jászi-opusz tehát regény és nem tragédia. Regény mivoltában azonban inkommensurábilis. (*Litván György: Jászi Oszkár. Osiris. Budapest, 2003, 509 p.*)

Nagy J. Endre
egyetemi tanár, PTE

Angliától Nagy-Britanniáig Magyar kutatók a brit történelemről

A magyar történetírás történetében az egyetemes történet iránti érdeklődés, kutatási szinten, inkább csekélynek mondható. A budapesti egyetem amerikanisztikai tanszékének vezetője, a történész Frank Tibor professzor most megmutatta, hogy az utóbbi évtizedekben már ez iránt is van érdeklődés, persze elsőrendűen nyugati vonatkozásban. A közel kéttucatnyi tanulmányt a szerkesztő öt nagy csoportba sorolta. Előtte azonban rámutat arra, hogy ez a kötet egy újabb kutató nemzedék műve, hiszen most már az angolszász témával kapcsolatos gyanakvásról nem lehet szó. Garami Erika a brit fém- és papírpénzeket ábrázolt országszimbólumokat elemzi igen részletesen, röviden persze Szent Györgyöt is, de főképp az országot szimbolizáló Britanniát, amely már

az ókortól kezdve használatos szimbólum volt, a szerző világosan bemutatja, hogyan alakult a női alak ábrázolása különböző korokban.

Az I. rész a régi rendet tárgyalja. Bárány Attila V. Henrik és előtte már III. Edward személyében mutatja be azt a két uralkodót, akik már jóval I. Erzsébet előtt elkezdtek a birodalomépítést és ennek ideológiai alátámasztását. Zsigmond császár kíséreteivel is szembeszálltak. V. Henrik keresztes hadjáratra is készült, ebből vezette le függetlenségi igényeit. Már nála előfordul a „tengerek ura” kifejezés. Velich Andrea VII. Henrik temetésének a belpolitikai előzményeit vázolja fel. Végeredményben sikeres uralkodó volt, de távolról sem volt népszerű. Fia, VIII. Henrik apja halálakor még fiatal, trónöröklése bizonytalan, de ő maga keresztülhajtja. Minden ellenérzése ellenére VIII. Henrik díszes temetést rendezett apjának, ezt követelte meg a presztízs. A tanulmány részletesen leírja a szertartásokat. Radó Bálint I. Jakab (az egykori VI. Jakab skót király)